

Hakkari İlahiyat Dergisi | Hakkari Journal of Theology

e-ISSN: 2979-9988

4 (Haziran/June 2024), 71-75.

**Melikşah Sezen, Kelâm Tarihinde Kadınların İzi, İstanbul:
Kayihan Yayınları, 1. Basım, 2021, 140 s.**

SÜMEYYE ŞAHİN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı
Graduate Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Basic Islamic Sciences, Department of Theology
Sakarya, Türkiye
sumeyyesahin540@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-3654-4137>

Atıf/Citation: Şahin, Sümeyye. "Melikşah Sezen, Kelâm Tarihinde Kadınların İzi. İstanbul: Kayihan Yayınları, 1. Basım, 2021, 140 s.". *Hakkari İlahiyat Dergisi* 4 (Haziran 2024), 71-75. <https://doi.org/10.69801/haid.1458406>.

Makale Bilgisi

Makale Türü Article Types	Kitap İncelemesi Book Review
Geliş Tarihi Received:	25. 03. 2024
Kabul Tarihi Accepted:	14. 06. 2024
Yayın Tarihi Published:	30. 06. 2024
Yayıncı Published by:	Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Hakkari University Faculty of Theology

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. / Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Çıkar Çatışması | Conflicts of Interest

Yazar(lar) tarafından beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Sümeyye Şahin)

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

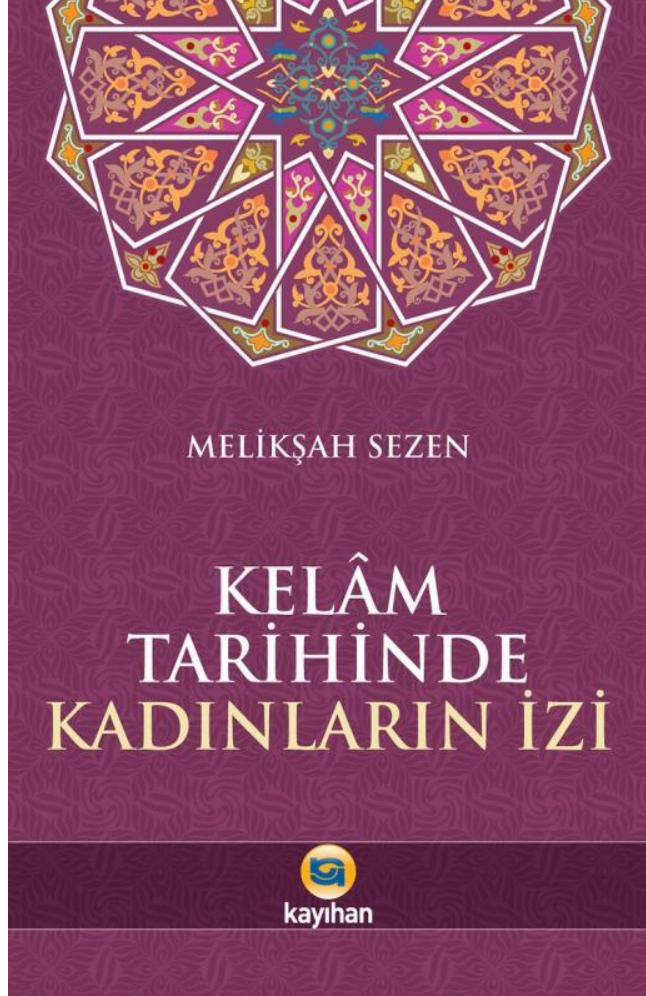
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/haid>

E-posta: ilahiyatdergi@hakkari.edu.tr

Melikşah Sezen, *Kelâm Tarihinde Kadınların İzi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları,

1. Basım, 2021, 140 s.

Sezen, *Kelâm Tarihinde Kadınların İzi* adlı çalışmasında İslâm ilimler tarihinde kadınların varlık gösterdiği birçok ilmî sahanın söz konusu olduğunu, kadınların farklı ilim dallarına yaptıkları çeşitli katkıların bulunduğunu belirtmektedir. O, bunların yanı sıra kadınların istifade ettikleri aile bireylerinden ve onların hocalarından da bahsetmiştir. Kelâm tarihi sahasında diğer alanlara göre daha kısıtlı kaynağa ulaşılabildiğini belirten Sezen, kitabın adının bu nedenle “Kadın Kelâmcılar” şeklinde değil de “Kadınların İzi” olmasını tercih ettiğini belirtmektedir. O, bu tercihinin nedenini İslâm tarihinde “mütekellime” olarak anılabilecek bir kadına tesadüf edilememiş olmasıyla açıklamıştır (s. 10). Sezen, bazı ilim dallarında kadınların izine rastlanırken bazılarında ise hiç rastlanamamış olmasının nedenlerini de kitabın giriş bölümünde sıralamıştır. Sonrasında

kitabı kronolojik olarak bölümlere ayırarak her bölümde ilmi birikimiyle öne çıkmış o tarihteki kadınlardan bahsetmiştir. Kitabın son kısımlarında ise kadın müstensihlerin istinsah ettiği eserlere de değinilmiştir. Kitapta “kütüphane ve vakıf mühürlerinin tanıklığı” şeklinde bir bölüme de yer verilerek, değerlendirme kısmıyla kitap son bulmaktadır. Kitap giriş ve değerlendirme bölümüyle birlikte toplam 10 bölümden oluşmaktadır.

Erken Dönem adını verdiği ilk bölümde yazar, sahabe ve tabiîn dönemindeki ilmî hareketliliklerden bahsetmektedir. Bu bölümde, Hz. Muhammed’in hanımlara yönelik eğitim öğretim faaliyetlerine değinilmekte, özellikle eşleri Hz. Âişe (ö.58/678) ve Ümmü Seleme’nin (ö. 62/681) katkılarından söz edilmektedir. Ayrıca, Ashâb-ı Suffe’deki eğitimlere katılan kadınlardan bahsedilmekte ancak kelâmî kişiliğiyle öne çıkan herhangi bir kadından söz etmemektedir. Yazar, erken dönemde kadınların ilme yönelik ilgilerini çeşitli örneklerle aktarmaktadır.

Kelâmın Teşekkül Dönemi başlığıyla ele aldığı ikinci bölümde yazar, ilk kelâmcılar arasında adı anılan ve kendisine nispetle bir itikadî fırka bulunan Cehm b. Safvân (ö. 123/745-46) ile ilgili bir rivayeti paylaşmaktadır. Rivayete göre, Cehm b. Safvân'ın eşi veya bir kadın talebesi itikadi konularda söz söylemiş ve hatta küçük çaplı ilmî münakaşalara dahi girişmiştir. Rivayetin, Muhammed Zâhid el-Kevserî (ö. 1879/1952) tarafından tutarlı bulunmadığı yönündeki tenkitlerinin yerinde olduğu belirtilmektedir. Ancak, konu özelinde asıl ehemmiyet arz eden hususun, Cehm b. Safvân'ın kadınlara kelâmî ve itikadî konuları anlattığını gösteren rivayetlerin çeşitli eserlerde yer alması olduğunu vurgulamıştır (s. 31).

Yazar, ardından Mu'tezile fırkasının ulema kadrosunda yer alan bazı kadınlara da değinmiştir. Örnek olarak, Ebû Ali el-Cübbâî'nin (ö. 303/916) kızı, Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin (ö. 321/933) kızı ve Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) eşini göstermektedir (s. 44). Ayrıca, Şebib b. Yezid b. Nuaym eş-Şeybani el-Hâricî'nin (ö. 77/696) annesi Gazâle (77/696), Hârûn Reşîd'in (ö. 193/809) cariyesi, Hasan b. Zeyd'in (ö. 168/785) kızı Nefise binti Hasan (ö. 208/824), Harun Reşîd'in hanımı Zübeyde binti Ca'fer (ö. 216/831) gibi önemli isimlerden bahsetmektedir.

Yazar, genel itibariyle kelâm tarihinde kadınların izine dair rivayetleri aktarırken, bu rivayetlerin muhtevasını tenkit eden görüşleri de sunarak konuyu karşılaştırmalı bir şekilde ele alma gayretindedir.

İslam tarihinin erken dönemlerinde kadınların akîde ve kelâm alanındaki ilgi ve bilgisine dair Hindistanlı âlim Muhammed Ekrem en-Nedvî'nin tespitlerini de paylaşmaktadır. Muhammed Ekrem, erken dönem ilmî faaliyetlerde etkin rol oynayan kadın âlim sayısının yoğun olduğunu, ancak sonraki dönemlerde bu sayının azaldığını belirtmektedir. (s.54)

İlgili bölümü sonlandırırken yazar, kelâm ilminin teşekkül döneminde Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu ilimle iştigal etme noktasında ciddi çekince ve tenkitlerinin bulunduğunu aktarmaktadır. Ehl-i Sünnet'in kelâm ilmiyle buluşup bu alanda daha rahat söz söyleme imkânına kavuşmasının ve hüsn-i kabul görmesinin ardından, kelâma olan ilginin kadınlara kadar sıçramasının zaman aldığı yorumunu yapmaktadır.

Ehl-i Sünnet Kelâmı Sonrası başlığını koyduğu bölümde yazar, Alâeddin es-Semerkindî'nin (ö. 539/1144) kızı, Fâtıma binti Alâeddîn es-Semerkindiyye (ö.VI./XII. yüzyıl) ve birçok Ehl-i Sünnet kelâm âliminin eşleriyle kızlarının isimlerini aktarmaktadır. Bu noktada yazar, mühim bir ayrımı gözden kaçırmamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Adı geçen kadınların fakîh olarak anılması, sadece fıkıh alanında yetkinlikleri olduğu gibi yanlış bir algıya yol açabilir. Oysa mevcut dönemde fakîh olarak anılan âlimler ifadesiyle, İslâmî ilimleri tahsil etmiş kişiler kastedilmektedir. Nitekim İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), fıkıh kelimesini son derece geniş bir anlamda kullanarak "*kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir*" şeklinde tarif etmektedir. Buna göre "*fıkıh tahsil etmiştir*" denilen kişilerden, şer'î ilimleri bütün şubeleriyle tahsil etmiş olanlar anlaşılmalıdır. Bu durum, bahsi geçen kadınlar için de geçerlidir (s. 64). Sezen, kelâm tarihinde kadınların izini sürmek için başvurulması gereken kaynakların hadis ve kelâm ilimlerinin ortak eserleri olduğunu belirtmektedir. Bu iddiasını desteklemek amacıyla önemli kadın muhaddislerden örnekler vermektedir. Sebep olarak ise "*Kelâm, fikh-ı ekberdir; amel, fikh-*

ı zâhirdir; tasavvuf ise fikh-ı bâtıdır. Bunlar birbirinin mütemmim cüzleridir." ifadesini kullanmaktadır.

Osmanlı Döneminde Kadın isimli beşinci bölümünde yazar, Osmanlı'da da tıpkı diğer Müslüman coğrafya ve devletlerde olduğu gibi, ilim tahsilinde erkek ağırlıklı bir eğitimin gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Ancak bu durumun istisnasını oluşturan bazı hanımların olduğunu ve bunların genellikle ilmî geleneğe sahip ailelerin fertleri olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca yazar, kadınların belirli bir döneme kadar eğitimden yoksun bırakıldıkları ve kendi çabalarıyla bir şeyler öğrendikleri şeklindeki iddiaların gerçeği yansıtmadığını, yerinde değerlendirmeler yaparak ve ilgili kaynakları referans göstererek açıklamaktadır. Bu bağlamda Osmanlı eğitim sisteminden bahsederken yalnızca Anadolu'nun baz alınmaması gerektiğini, bunun yanıltıcı olabileceğini hatırlatmaktadır (s. 81).

Beşinci bölümün devamında, Osmanlı hanımlarından ilim ve fazilet sahibi olan kişilere işaret ederek, kelâm sahasında kadınların izini sürmek için tasavvuf alanına da müracaat edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Tasavvuf alanında yapılan çalışmaların içinde kelâm ilmine dair konuların geçtiği eserleri örneklenilerek aktarmaktadır. Ayrıca gerek akîde düzeyinde gerekse de daha ileri düzeyde ilmî birikime sahip kadınların isimlerinin günümüze ulaşmamış olmasının, Osmanlı'daki mahremiyeti muhafaza kültüründen kaynaklanabileceği tahmininde bulunmaktadır. Bu bağlamda hanımların isimlerinin zikredilmeyip gizli tutulmasının dönemin edep anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiş olabileceği ifade edilmektedir (s. 94).

Yakın Dönem adını verdiği altıncı bölümde yazar, yakın döneme gelindiğinde artış gösteren kelâmcı kadınların en nitelikli ve seçkin örneği olarak Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö.1895) kızı Fatma Aliye Hanım'dan (ö. 1936) söz etmektedir. Fatma Aliye Hanım'ın aldığı eğitime ve eserlerine değinildikten sonra, günümüze kadar çeşitli alanlarda çalışmış olan diğer kadınların, kelâm alanına da gösterdikleri ilgi aktarılmaktadır.

Yazar, kitabın yedinci bölümü olan "*Kadın Müstensihlerin İstinsah Ettiği Eserler*" bölümünde kadın müstensihlerin istinsah ettiği birkaç esere değinmektedir. Bu eserlerin, kadınların ilim sahasına yaptıkları katkıları göstermek adına önemi haiz olduğunu belirtmektedir.

Kitabın son kısmı olan "*Değerlendirme*" başlığı altında ise yazar, İslâmî ilimlerin üç mertebesi olan, iktisâr (başlangıç seviyesi), iktisâd (orta seviye) ve istiksânın (ileri seviye) sınırlarını belirterek, kadınların bu mertebelerden hangisinde yer aldığını ve neden o kategoride bulduklarını kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Bu analiz, kadınların ilmî alandaki konumlarını ve katkılarını daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ardından, kadınların akaid ve kelâm ilminden mahrum kalmasının toplum ve ilmî gelişim açısından oluşturabileceği olumsuz etkileri vurgulayarak, farkındalık oluşturacak uyarılarda bulunmaktadır. Onun bu uyarıları, kadınların ilmî alandaki potansiyellerinin tam olarak değerlendirilmesi ve ilmî ilerlemenin sağlanması için önemli birer rehber niteliği taşımaktadır. Sonuç olarak yazar, kitabı bu çerçevede sonlandırarak, kadınların ilmî alandaki potansiyelini ve önemini vurgulamakta ve gelecekteki araştırmalara ve çalışmalara ışık tutmaktadır.

Sonuç Yerine

Sezen bu çalışmasında, bir bütün olarak İslâmî bilimlerin özellikle de kelâm biliminin algılanışı, teşekkülü ve geçirdiği fikri dönüşümlere göre değişen tanımları göz önünde bulundurarak bunlara uyan kadın ilim insanlarının portresini çizmeye çalışmıştır. O, İslâmî bilimlerin başlangıçta “fıkıh” çatısı altında oluşmaya başladığını ve sonrasında her birinin kendi gelişimini tamamlayarak müstakil birer ilim dalı olarak teşekkül ettiğini basit ve anlaşılır bir şekilde analiz etmiştir. Ancak eserin, İslâm öncesi dönemde kadının ilim sahasındaki konumunu İslâm sonrası dönemdeki konumuyla karşılaştırmaması, çalışmanın en önemli eksikliği olarak öne çıkmaktadır. Kısa da olsa İslâm öncesi dönemlerde kadının genel sosyal konumuna ve ilmî faaliyetlerdeki rolüne değinilmesi, problemin tarihsel seyrinin bütüncül bir biçimde ortaya konulması bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir. Böylelikle kadının İslâmî dönemdeki konumuyla mukayese yapılarak, bu dönemde kadının toplumsal statüsü ve bilimsel alanda üstlendiği misyon açısından ne tür bir değişimin gerçekleştiği daha net bir şekilde ortaya konulabilirdi. Böylece de İslâm'da ve İslâmî bilimlerin gelişim seyrinde kadının rolünün dönemler bazında daha iyi anlaşılması sağlanabilirdi. Kitap, İslâmî dönemi oldukça sade ve anlaşılır bir dille özetlemiştir. Kadına bakış açısının ve onun korunma güdüsünün, kadın âlimlerin şöhret sahibi olmasının önüne geçildiği belirtilmiş ve bunun bir koruma psikolojisiyle ilişkilendirildiği savunulmuştur. Ayrıca sosyal hayatta kadınların daha çok ev işleriyle meşgul olmalarının, ilmî faaliyetlere katılımlarını zaman zaman engellediğine de değinilmiştir. Yazarın kitabın değerlendirme kısmında, ilim mertebelerini açıklaması ve tarihte kadınların yaptığı çalışmaların hangi kapsam içerisinde ele alındığını aktarması, kadının mevcut konumunu anlama açısından önemli bir husustur. Bunun yanı sıra konunun önemine dair farkındalık oluşturacak değerlendirmelerle kitabın sonlandırılması, çalışmayı kıymetli kılan bir özellik olarak vurgulanmalıdır.